

11. Шаладонава, Ж. Рамантычны ракурс канфлікту ў паэме Янкі Купалы «Магіла льва» / Ж. Шаладонава // Мастацкі свет Янкі Купалы: класічна-анталагічнае і непаўторна-індывідуальнае : VIII Міжнар. Купалаўскія чытанні – навук. канф., Мінск, 26–27 чэрв. 2007 г.: да 125-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы / [уклад. А. У. Бурбоўская ; рэдкал.: В. П. Рагойша і інш. – Мінск, 2009. – С. 158 – 162.

УДК 821.161. 2

Касян Л.Г.
(Київ, Україна)

СВОЕРІДНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПОВІДІ У АВТБІОГРАФІЧНО-МЕМУАРНІЙ ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Стаття присвячена розгляду особливостей організації оповіді у автобіографічно-мемуарній прозі українських шістдесятників. Проводиться аналіз структури творів, з'ясовується специфіка зв'язків між частинами текстів, функції пам'яті у побудові цілісної і самотульної мемуарної оповіді.

Ключові слова: шістдесятники, мемуари, автобіографія, оповідь, розділ-епізод, функції пам'яті.

Статья посвящена рассмотрению особенностей организации повествования в мемуарно-автобиографической прозе украинских шестидесятников. Проводится анализ структуры произведений, рассматривается своеобразие связей между частями текстов, функции памяти в построении целостного и самобытного мемуарного повествования.

Ключевые слова: шестидесятники, мемуары, автобиография, повествование, раздел-эпизод, функции памяти.

The article considers peculiarities of the narrative in autobiographical memoir-prose of Ukrainian Sixties. The author analyzes the structure of texts, studies identity links between their parts, memory function in a coherent and original memoir narrative structure.

Key words: the sixties, memoirs, autobiography, narrative, paragraph-episode, memory function.

Значний масив корпусу української мемуаристики кінця ХХ початку ХХІ ст. становлять автобіографічно-мемуарні твори українських шістдесятників. Найбільш репрезентативними зразками жанру є «Спогади і роздуми на фінішній прямій» І. Дзюби, «Книга споминів» М. Коцюбинської, «Ното feriens» І. Жиленко, «Шістдесятники поза пафосом» Р. Корогодського, «Люди не зі страху» С. Кириченко, «З живучого племені Дон Кіхотів» Н. Світличної, «Сад житейських думок, трудів та почуттів» В. Шевчука, «Не тільки про себе» Б. Гориня.

© Касян Л.Г., 2012

Автобіографії та мемуари українських шістдесятників представляють читачеві складний і суперечливий період: кінець 50-х – середина або кінець 90-х. Це – свідчення очевидців і водночас самодослідження представників цієї епохи. Вони допомагають глибше зрозуміти соціальні і культурні процеси того часу, осягнути світовідчуття людини ХХ ст.

Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості організації оповіді у автобіографічно-мемуарній прозі українських шістдесятників на прикладі «Спогадів і роздумів на фінішній прямій» І. Дзюби та «Homo feriens» І. Жиленко, розглянути специфіку зв'язків між частинами тексту, функції пам'яті у побудові цілісної і самобутньої мемуарної оповіді.

Дослідники автодокументальної літератури ([2], [3], [6]) зазначають, що мемуарам властива як хронологічна, так і мозаїчна побудова. Асоціативність мислення та мозаїчність композиції розглядається як засіб естетизації документального матеріалу. Російська дослідниця Т. Колядич, досліджуючи своєрідність оповіді у письменницьких спогадах, виділяє такі принципи її організації: причинно-наслідковий, асоціативно-хронологічний, ремінісцентний, поєзодний, монтажний. На її думку, вільна манера оповіді, багатство оповідних засад відрізняє мемуаристику ХХ ст. від традиційних хронологічних спогадів попереднього часу. Своєрідністю часової організації мемуарних текстів Т. Колядич вважає переміщення автора в часі не назад, а вперед від зображуваних подій; для такого прийому дослідниця пропонує термін «проспекція», розуміючи його як антитезу до «ретроспекції». Ознаками композиційної організації мемуарного тексту Т. Колядич називає: «наявність яскраво вираженого авторського начала, своєрідну систему часово-просторових відносин, обумовлену використанням проспекції і ретроспекції, психологічне розкриття індивідуальності в суб'єктивному сприйнятті подія, перевагу асоціативного способу організації дії над причинно-наслідковим» [6: 40].

«Homo feriens» І. Жиленко є складним структурним цілим і відзначається різноманітністю текстового складу. Композиційно у творі поєднуються спогади, щоденники, листи, авторські роздуми, описи, поезії І. Жиленко, різноманітні інтертекстуальні елементи. Домінантний принцип організації оповіді – асоціативно-хронологічний. Він дозволяє поєднати хронологічну канву (біографію автора) із різноманітними авторськими відступами. Відбувається рух від одного факту до іншого, і одночасно існує можливість їх авторського поєднання, іноді на основі асоціативного ланцюжка, повернення до уже згаданого.

Важливий прийом у розгортанні оповідної структури твору І. Жиленко – ретроспекція і проспекція. Зі спогадів про кінець 50-х вона повертається у 40-ві – час свого народження, із 1964-го у 1962-й. Від спогаду про червневий вечір 1962-го у тривожний і трагічний червень 1986-го: «І коли я згадую чудесний літній вечір на даху, над Києвом, і гурт молодих людей (ще тільки на порозі життя), які весело відкорковують «рислінг», – я не можу не побачити за ним себе іншу. Немолоду матір маленького сина, втікачку з Києва, зчорнілу і сплакану од страшних чорнобильських дум. У червні 1986-го далеко за Карпатами, вклавши спати синопка, я до ранку курю на маленькій кухоньці, плачу і пишу вірші про життя, здавалось би, втрачене навіки» [5: 265]. Часові переміщення часто викликають «речові» еквіваленти пам'яті»: фотознімки, листівки, запрошення.

Такий варіант оповідної структури є надзвичайно вдалим, адже людина мислить не жорстко хронологічно, а більш складно, асоціативно. І. Жиленко створює не просто ав-

тобіографічний чи мемуарний твір, а «книгу життя», «книгу життя» поета, і відмова від традиційної послідовної схеми викладу є художньо-естетичним принципом автора: «Починаючи писати цю книгу, я взяла собі за правило писати про те, про що зараз хочеться написати. Перестрибувати через роки і десятиріччя, знову повертаючись у шістдесяті. Адже ... поети пишуть, як живуть і мислять, – про все відразу і впереміш, бо для них сучасним є все: і літо 65-го, і весна 72-го, і нинішній день, і день, ще не прожитий» [5: 254].

Твір І. Дзюби «Спогади і роздуми на фінішній прямій» структурно складається із двох частин, що містять сто сімдесят шість розділів. Поділ тексту на невеликі фрагменти – розділи-епізоди створює своєрідний мозаїчний ефект, який дозволяє різноаспектно розкрити головну тему твору – відображення епохи, оскільки «... історія – це не лише хроніка світових подій та життєписи великих людей. Історія – це і побут доби, це реальна атмосфера, в якій живемо ми або в якій жили покоління наших предків» [4: 29]. Між розділами-епізодами існують як хронологічні, так і асоціативні зв'язки. І. Дзюба налаштує читача на сприймання твору, попереджаючи про своєрідність композиції: «твердої хронологічної послідовності в мене не буде – натомість вибірковість та асоціативність» [4: 29]. Така побудова реалізує авторський задум показати буття української людини у драматичному калейдоскопі ХХ століття, дозволяючи зберегти «живість» оповіді, «стихійну течію вражень, що була насправді» [4: 29]. Наскрізний мемуарний сюжет створюється за принципом хронологічної послідовності, підпорядковуючись поступальному рухові часу та традиційним біографічним етапам людського життя: дитинство, юність, молодість, зрілість. Але хронологічна послідовність оповіді неодноразово порушується введенням різночасових розділів-епізодів з метою створення цілісної об'ємної історичної картини культурного і побутового життя, відображення долі нації і окремої людини.

У книзі І. Дзюби можна виділити автобіографічний та історичний час. Автобіографічний (особистий) час містить у собі періоди життя автора: дитинство, юність, молодість, зрілість, процес формування особистості, пошук свого покликання і свого місця у житті, творчу та суспільну діяльність, родинні стосунки. Він наповнюється різноманітними подробицями автобіографічного буття, на перший погляд, можливо, й незначними, але важливими для формування героя. У структуру особистого часу вписуються дитяче сприйняття дому, рідного селища Оленівські кар'єри, його центральної вулиці Електри, хутора Комишуваха, повсякденне життя родини, допомога по господарству, дитячі розваги, які автор детально описує, навчання у довоєнній та післявоєнній школі (1939 – 1949 рр.), перші закоханості, навчання у Сталінському державному педагогічному інституті, «входження» в місцеві літературні осередки, навчання в аспірантурі інституту літератури, праця у видавництві ДВХЛ (державне видавництво художньої літератури) та «Молодь», у журналі «Вітчизна», участь у національно-культурному русі, Клуб творчої молоді «Сучасник», перші книги, одруження, півторарічне ув'язнення, праця на Київському авіаційному заводі, родинне життя, літературно-мистецьке життя Києва 80-х.

У «Спогадах і роздумах на фінішній прямій» особистий та історичний час тісно переплітаються. Все, що відбувається із автобіографічним героєм вписується у загальноісторичний контекст. Автобіографічна та історична лінії – рівноцінні у доповненні одна одної. Відбувається синтез мемуарної і власне автобіографічної домінанти. Автор показує зроченість, нероздільність процесів соціального і особистісного, об'єктивне і суб'єктивне зрівнюються в правах, є однаково значущим.

У мемуарних творах пам'ять виконує смисло- і структуротворчу функцію у побудові цілісної і самобутньої мемуарної оповіді, «постає як узагальнювальна здатність; вона не тільки протистоїть забуттю, але й може об'єднувати в собі те, що уявляється різнорідним, дає можливість розрізним спогадам існувати разом в єдності» [7: 67].

Механізм роботи пам'яті впливає на авторську стратегію творення тексту. Так, окремі розділи твору І. Жиленко складаються із щоденників авторки 1959 – 1962, 1972, 1986 років, щоденних листів 1963 – 1965 років до чоловіка, письменника Володимира Дрозда, та авторських коментарів до них. Доцільність такого художнього прийому І. Жиленко пояснює особливістю своєї пам'яті: «Пам'ятаю... а втім нічого я не пам'ятаю. Все, що не зафіксоване в моїх щоденниках (і листах), провалилося в тартари безпам'ятства, бо пам'ять маю специфічну – швидше емоційну, ніж конкретну. Але те, що записане, те є» [5: 93]. Коментуючи процес написання “*Nomo feriens*”, авторка зазначає, що щоденникові записи та епістолярій у структурі твору сприяють максимально точному відтворенню минулого і посилюють документальність оповіді: «Ну, от і літо 1963 року. Скоро я почну писати новий щоденник, і вже не треба буде видобувати зі слабучої пам'яті золоті блискітки спогадів» [5: 270]. І. Жиленко підкреслює, що і листи, і щоденник представлені у “*Nomo feriens*” без змін і виправлень. Для авторки в аспекті автореференційності і авторефлексивності («Я вірю собі, тодішній, своєму внутрішньому чуттю» [5: 85]) це надзвичайно важливо, бо автобіографічна проза, як зазначає М. Бахтін, це «не тільки світ свого минулого... у світлі теперішнього зрілого усвідомлення і розуміння, збагаченого часовою перспективою, але і своє колишнє усвідомлення і розуміння цього світу. Ця колишня свідомість – такий же предмет зображення, як і об'єктивний світ минулого. Обидві ці свідомості, розділені десятиліттями, нерозчленовані грубо і не відділені від об'єктивного предмета зображення, вони оживлюють цей предмет, вносять у нього своєрідну динаміку, часовий рух, забарвлюють світ живою проростаючою людяністю...» [1: 398]. І. Дзюба з метою посилення документальності і підкресленої достовірності також вводить у свій твір щоденникові записи різних років, занотовані спостереження, які об'єднуються у окремі розділи-епізоди («Із записників кінця 50-х років», «Із щоденникових записів 1962-63 року»).

Не менш важливі й цінні ці еґо-документи і для читача. Вони сприяють повнішому, багатограннішому розкриттю образу автобіографічного героя, постають гарантом достовірності.

Для І. Дзюби та І. Жиленко пам'ять – не механічний процес, а живий процес творення, у якому поєднуються минуле, теперішнє і майбутнє. Мемуаристи одночасно перебувають у двох часових площинах (тепер – тоді). Так, І. Жиленко зауважує «Бо такі й справді знаходжусь у постійному перельоті: з часів нинішніх у часи проминулі» [5: 720]. Якщо у «Спогадах і роздумах на фінішній прямій» особистий та історичний час тісно переплітаються, то у “*Nomo feriens*” історичний і біографічний час співіснують паралельно. Авторська пам'ять в процесі творення тексту продукує ще й «цілісний синтетичний час (позачас) пам'яті» [2: 101] – час тексту, час «книги життя», у якій «не час іде, а ми йдемо часом – довго і нескінченно, і просто не здогадуємось, що все можемо...» [5: 48]. Така часова організація дозволяє автору діалектично оцінювати події зі свого життя, життя своїх близьких, свого покоління, зображуючи їх чітко і об'ємно.

Розглянуті твори свідчать про те, що у автобіографічно-мемуарних творах І. Дзюби, І. Жиленко пам'ять виконує смисло- і структуротворчу функцію у побудові цілісної і самобутньої мемуарної оповіді. Характерною ознакою автобіографічно-мемуарного дис-

курсу українських шістдесятників є різноманіття оповідних засад. Найбільш продуктивними принципами організації оповіді є асоціативно-хронологічний та поепізодний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Бочаров; Примеч. С.С. Аверинцева и С.Г. Бочарова / М.М. Бахтин. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бронская Л. Концепция личности в автобиографической прозе русского зарубежья первой половины XX века (И.С. Шмелев, Б.К. Зайцев, М.А. Осоргин) / Бронская Л. – Ставрополь: Изд-во СГУ, 2001. – 106 с.
3. Галич О.А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, перспективи: [монографія] / О.А.Галич. – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.
4. Дзюба І. М. Спогади і роздуми на фінішній прямій / Іван Михайлович Дзюба – К.: Криниця. – 2008. – 926 с.
5. Жиленко І. Homo feriens / Ірина Жиленко – К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.
6. Колядич Т. / Татьяна Колядич Воспоминания писателей: Проблемы поэтики жанра / Татьяна Колядич. – М.: Мегатрон, 1998. – 276 с.
7. Симонова Т. Г. Мемуарная проза русских писателей XX века: поэтика и типология жанра: Учеб. пособие / Т. Г.Симонова. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 119 с.

УДК 821.161.2+821.111]-31.091

Хохель Д.Ю.

(Кам'янець-Подільський, Україна)

КОЛОРИСТИЧНИЙ ЕПІТЕТ У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ Г. ПАГУТЯК «СЛУГА З ДОБРОМИЛЯ» ТА КНИГИ С. КЛАРК «МІСТЕР НОРРЕЛЛЬ»

У статті розглядається функціонування колористичних епітетів в увиразненні образів фантастичних персонажів творів, їх виокремленні серед інших; аналізується їх роль як засобів алузії на міфологічний матеріал.

Ключові слова: колористичний епітет, епітетна структура, міф, Г. Пагутяк, С. Кларк.

В статье рассматривается функционирование колористических эпитетов в характеристике образов фантастических персонажей произведений, их выделении среди прочих; анализируется их роль как средств аллюзии на мифологический материал.

Ключевые слова: колористический эпитет, эпитетная структура, миф, Г. Пагутяк, С. Кларк.

The functioning of coloristic epithets in featuring the fantastic characters' images and their segregation are considered in the article; their part as means of allusion on the mythological material is analysed.

Key words: coloristic epithet, epithet structure, myth, H. Pagutiak, S. Clarke.